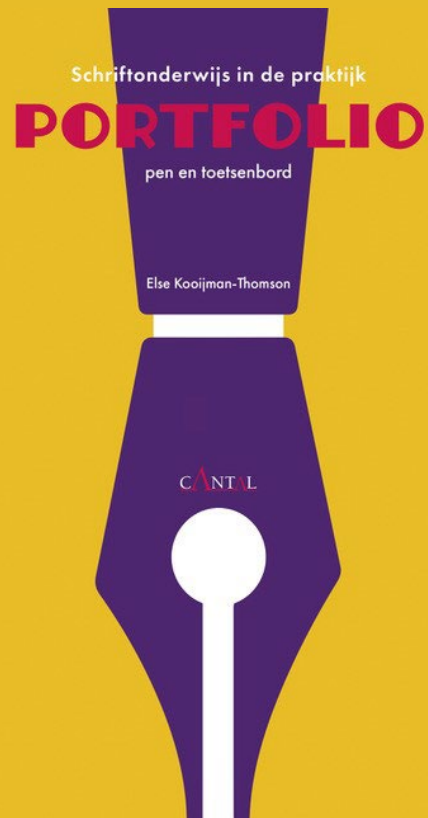

PAK JE PEN
en toetsenbord

PORTFOLIO
pen en toetsenbord

*Blijvend
in ontwikkeling*

Het Schriftbulletin nr.3

Het Schriftbulletin

Nummer 3

Van harte bieden wij – auteur en uitgever – u nummer 3 van *Het Schriftbulletin* aan. Als gebruiker van *Pak je pen en toetsenbord* en/of *Portfolio, pen en toetsenbord* ontvangt u *Het Schriftbulletin* in het voor- en najaar. Het bulletin wordt eveneens gepubliceerd op www.pakjepen.nl/Schriftbulletin.

Het Schriftbulletin is uitdrukkelijk bedoeld om contact met u te onderhouden. Wij willen u graag informeren over ontwikkelingen die relevant zijn voor uw vak. Wij vragen u regelmatig - ook in dit bulletin - naar feedback, ervaringen, wensen, suggesties en meningen. Niet alleen m.b.t. *Pak je pen* en *Portfolio* maar zeker ook m.b.t. uw vak.

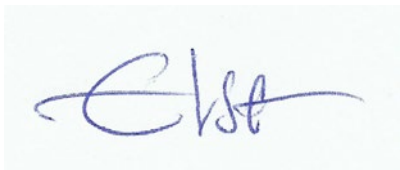
Wat komt er in dit *Schriftbulletin* aan bod?

1. Wat speelt er? - Schriftonderwijs in de conceptkerndoelen Nederlands
 - Expert bijeenkomst conceptkerndoelen Nederlands, SLO – 7 maart 2024
 - Een verslag van die bijeenkomst door José Riepstra, schrijfdocent aan de Ipabo en aan de opleiding tot schrijfdocent.
 - Actualisering van www.pakjepen.nl (onderdeel: *Pak je pen en toetsenbord*) n.a.v. de conceptkerndoelen
2. Verdieping - Schriftonderwijs en Taal in samenhang
 - Vorm en tekst – handschrift
 - Lineaire tekst en alinea's
 - Marges, kolommen en titels
3. In gesprek.
Een verzoek aan u m.b.t. feedback over de werkbladen 'Vorm en tekst – handschrift'.
4. Aanschafinformatie, waaronder de jaarlijkse boekenlijstgegevens, eventueel met een toelichting.

1

Wij maken u ook graag attent op de conferentie 'Grip op schrijfvaardigheid' die op 12 april a.s. plaats vindt. Locatie: Driestar Hogeschool te Gouda. U leest daarover meer op www.conceptthink.nl.

Met vriendelijke groeten,

Else Kooijman-Thomson, auteur

Sjef Bergervoet, uitgever

Uitgeverij Cantal
Felix Timmermanslaan 40
5242 EJ Rosmalen
T: 073 5236280
E: info@cantal.nl
W: www.cantal.nl

Wat speelt er? Schriftonderwijs in de conceptkerndoelen Nederlands*Else Kooijman*

In *Het Schriftbulletin* nummer 1 stond ik stil bij de ontwikkeling van het curriculum en de kerndoelen en in nummer 2 bij de conceptkerndoelen ([Boekje-conceptkerndoelen-Ne-en-rw_sept-2023_2023-09-29-072942_vwqm.pdf \(svdcdn.com\)](#)). In dit *Schriftbulletin* praat ik u bij over de ontwikkeling van concept naar vaststelling van de kerndoelen en laat ik zien hoe ik de conceptkerndoelen een plek heb gegeven in *Pak je pen en toetsenbord*.

Expert bijeenkomst conceptkerndoelen Nederlands, SLO – 7 maart 2024

Op 7 maart organiseerde de SLO een bijeenkomst om feedback te krijgen op de bruikbaarheid van de conceptkerndoelen in de onderwijspraktijk van lerarenopleiders, wetenschappers en experts. De SLO ging het gesprek aan en nam een vragenlijst af. Het geheel aan feedback is het uitgangspunt voor het bijstellen van de conceptkerndoelen. José Riepstra (docent Ipabo) vertegenwoordigde ons als expert. Zij nam deze feedback mee:

M.b.t. de begrippen

Neem de begrippen op voor schriftonderwijs zoals geformuleerd in het Voorstel leergebied Nederlands (De Jong et al., 2019):

Schrift

Het geheel van tekens, cijfers en formules die gebruikt kunnen worden om tekst schriftelijk (met handschrift of typeschrift) te produceren met de bedoeling om gesproken taal, gegevens en gedachten herkenbaar vast te leggen, te bewaren en over te brengen.

Schrijven

Schrijven verwijst zowel naar het stellen waarbij leerlingen leren naar inhoud en vorm teksten te produceren met verschillende communicatieve doelen, als naar de daarvoor benodigde schrifthandeling (handschrift en typeschrift).

Tekst

Elke vorm van mondelinge, schriftelijke, digitale en multimodale communicatie, waarmee ideeën, ervaringen, gedachten, gevoelens, meningen en informatie door middel van taal worden weergegeven.

Vorm (van een tekst)

De vormgeving van de tekst: de stijl, het plot, de visuele vorm op letter-, schrift- en tekstniveau en de auditieve vorm.

Ten aanzien van conventies

Het begrip 'schriftconventies' staat genoemd in kerndoel 4 en kerndoel 10 (po en vo).

Het begrip 'gespreksconventies' staat genoemd in kerndoel 10 en 11 (po en vo).

Het begrip 'genreconventies' staat genoemd in kerndoel 5 vo. In de begrippenlijst staan echter alleen de begrippen 'taalconventies' en 'tekstconventies' genoemd.

Het begrip 'Taalconventies' wordt in de conceptkerndoelen als volgt omschreven:

Verzameling van regels en procedures waaraan een taalgebruiker zich dient te houden.

Advies: verwijst ook voor schriftconventies (en gespreksconventies en genreconventies) naar deze definiëring.

Uitbreiding van het begrip 'rijke tekst'

Het begrip 'rijke tekst' staat als volgt gedefinieerd in de geactualiseerde kerndoelen:

Authentieke, inhoudelijk uitdagende tekst met gevarieerd taalgebruik over een levensecht thema dat relevant is voor kennisoverdracht.

Teksten kunnen ook een uitdagende en gevarieerde visuele vorm hebben, die de aandacht trekt of vasthoudt, het overzicht vergroot en het begrip verdiept.

Voeg daarom toe 'en qua vorm', dus:

Authentieke, inhoudelijk en qua vorm uitdagende tekst met gevarieerd taalgebruik over een levensecht thema dat relevant is voor kennisoverdracht.

M.b.t. kerndoel 6

In kerndoel 6 – Schrijven om te leren – staat als vijfde bullet onder 'Het gaat hierbij om' genoemd:

Schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau met een leesbaar handschrift en typschrift.

Deze formulering heeft een kleine, maar essentiële, toevoeging.

Schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau met een leesbaar handschrift en typschrift en een geautomatiseerde schrifthandeling.

Breinstudies toonden aan dat juist die geautomatiseerde schrifthandeling, zowel bij handschrift als bij typschrift, belasting van het werkgeheugen scheelt waardoor ruimte vrij komt voor de cognitieve processen die nodig zijn om zich te focussen op de inhoud (het maken van een berekening, het formuleren van een tekst) (Overvelde & Nijhuis-Van der Sanden, 2019 / Van der Meijden, 2023).

NB. In kerndoel 4 – doelgericht spreken en schrijven – de derde bullet niet wijzigen; in kerndoel 4 draait het juist om de leesbaarheid die ontstaat door de vorm (Kooijman-Thomson, 2023).

Bronnen:

Kooijman-Thomson, E. (2017, 2018, 2020, 2022, 2023). *Handschriftonderwijs en schrifteducatie. Een visie op de kern van het vak (5)*. Cantal (www.cantal.nl).

Ontwikkelteam Nederlands: De Jong, J., Geerdink, A., Kastelein, S., Nagelmaeker, N., Otten, M., Pool, J., Raaijmakers, G., Regeling, A., Rijks, L., Tuik, M., Van der Meulen, M., Van Schaik, N., Westra, S., & Wisse-Weldam, C. (2019, 10 oktober). *Leergebied Nederlands. Voorstel voor de basis van herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Nederlands*. Curriculum.nu.

Overvelde, A. & Nijhuis-Van der Sanden, R. (2019). *Aan de slag met handschriftonderwijs. Over het belang van leren schrijven met de hand*. Boom.

Van der Meijden, H. (2023). *Typ jij blind? Aan de slag in het basisonderwijs*. Boom.

Wat speelt er? Verslag van de expertbijeenkomst concept kerndoelen Nederlands

José Riepstra, schrijfdocent Ipabo / docent opleiding schrijfdocent.

Op 7 maart j.l. was ik aanwezig bij de expertbijeenkomst over de conceptkerndoelen Nederlands. Ik werd vriendelijk en in een ontspannen sfeer door het projectteam van de slo ontvangen. Toch merkte ik al snel dat ik een 'vreemde eend in de bijt' was.

De conceptkerndoelen zijn ontwikkeld door een team van leraren, vak experts en curriculumexperts uit het vakgebied Nederlands. Lang niet alle aanwezigen bleken zich er echter van bewust dat schriftonderwijs onder het leergebied Nederlands valt. Momenteel beoordelen leraren, schoolleiders, ib'ers en taal- en rekencoördinatoren, met hun schoolteams, de verwachte bruikbaarheid van de conceptkerndoelen in de onderwijspraktijk. Volgens planning worden die in juni 2024 definitief en aan OCW opgeleverd. De expertbijeenkomst op 7 maart was onderdeel van dat proces en bedoeld als een extra inhoudelijke check op de formulering. Deze twee vragen stonden centraal:

1. Zijn de formuleringen van de conceptkerndoelen consistent, eenduidig en correct?
2. Ontbreken er zaken in de formuleringen en wat is mogelijk overbodig?

De bijeenkomst begon met een presentatie waarin een toelichting werd gegeven op het proces en de inhoud. Daarna werd de groep verdeeld over vier gesprekstafels, elk met een vertegenwoordiger van de slo die digitaal aantekeningen maakte. De opmerkingen en ideeën werden ook op een groot vel geschreven dat de volgende ronde meeking naar de tafel waar dan die kerndoelen centraal stonden.

In mijn groep werd de vraag gesteld wat schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau met een leesbaar handschrift en typschrift precies inhoudt. Met name 'leesbaar typschrift' riep vragen op. De aanvulling van Else Kooijman bij kerndoel 6 - over het belang van een geautomatiseerde schrifthandeling voor het leren schrijven - was voor de meesten duidelijk.

Hoe nu verder?

- Alle feedback, ook de punten uit de vooraf ingevulde vragenlijst en de feedback na de bijeenkomst, wordt verzameld en gewogen. Zij vormt het uitgangspunt voor het mogelijk bijstellen of aanscherpen van de conceptkerndoelen. Ik hoop van harte dat de opmerkingen t.a.v. het schriftonderwijs worden meegewogen.
- Er komen vertalingen van de kerndoelen naar de praktijk en er worden leerlijnen ontwikkeld. Het blijft onduidelijk of dat ook voor Schriftonderwijs gebeurt en wie dat dan doet. De projectleider van de slo kon mij daar geen uitsluitel over geven. Datzelfde gold helaas voor de ontwikkeling van leerlijnen voor Schriftonderwijs.
- Er wordt m.b.t. de Kennisbasis samengewerkt met '10 voor de leraar'.

**Wat speelt er? Actualisering van www.pakjepen.nl (onderdeel *Pak je pen en toetsenbord*)
n.a.v. de conceptkerndoelen**

Else Kooijman

De kerndoelen zijn leidend voor de inhoud en toetsing van het onderwijs. Ze vormen het onderliggend kader voor elk vak. Daarom hebben ze nu al een plaats gekregen in het onderdeel *Pak je pen en toetsenbord* van www.pakjepen.nl, de website van *Pak je pen en toetsenbord* en *Portfolio, pen en toetsenbord*.

Een overzicht:

1. Paragraaf 1.2:

Op de website is de inleiding op paragraaf 1.2 van 'Hoofdstuk 1. De schrifthandeling' geactualiseerd met deze tekst:

Volgens de conceptkerndoelen Nederlands (Prenger et al., 2023), moeten leerlingen leren 'schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau met een leesbaar handschrift en typschrift'. Dat vraagt om heldere definiëring van het begrip 'leesbaarheid'. De hier volgende indeling in niveaus van leesbaarheid – identificeerbare tekens, regelmatig schrift, ordelijke tekst – dekt de indeling van leesbaarheid in de kerndoelen en past binnen de referentieniveaus zoals deze beschreven zijn voor taal.

2. Paragraaf 2.1

Aan 'Hoofdstuk 2. Schriftonderwijs' is een beknopte beschrijving van de conceptkerndoelen toegevoegd.

Paragraaf 2.1 '*Schrift: eindtermen en kerndoelen*' volgt de onderwijsontwikkeling op de voet met steeds geactualiseerde informatie:

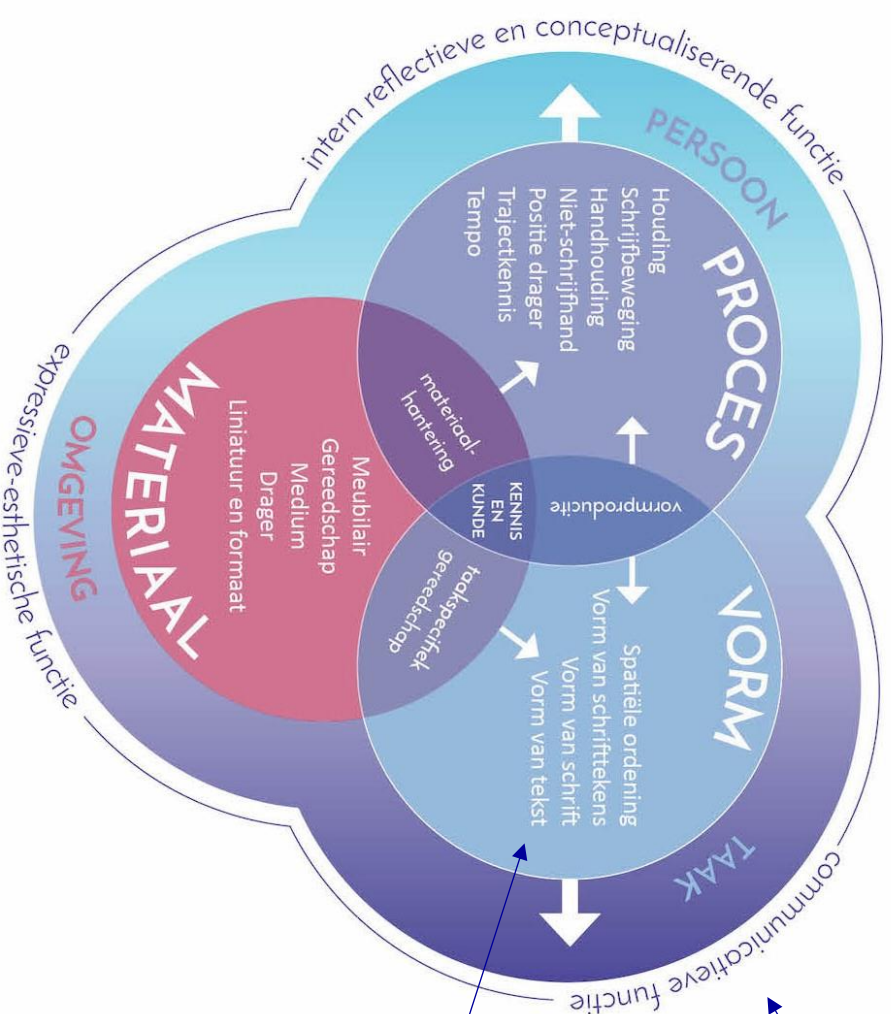
In september 2023 werden de conceptkerndoelen voor het leergebied Nederlands gepubliceerd (Boekje conceptkerndoelen Nederlands en rekenen en wiskunde 2023).

Schriftonderwijs maakt deel uit van diverse van deze kerndoelen.

Je kunt dit zelf nagaan door in het Boekje conceptkerndoelen te zoeken op de termen schrift, handschrift, typschrift, tekstniveau, schriftconventie, visuele vorm en tekstopmaak.

Of je leest in de hier volgende selectie hoe schriftonderwijs in de conceptkerndoelen is opgenomen plus waar je ze kunt vinden in *Pak je pen en toetsenbord*.

Omschrijving van het vak
Schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau met een leesbaar handschrift en typeschrift.

- Kerndoel 6
Schrijven om te leren
 - Kerndoel 3
Begrijpend luisteren, lezen, kijken
- Doeltermen
Noteren, ordenen en structureren, aantekeningen maken.

Kerndoel 9
 Reflecteren op taalactiviteiten

Schrift draagt bij aan:

- Kerndoel 1
Taal- en leesomgeving
- Kerndoel 2
Taal in de leergebieden
- Kerndoel 8
Bronnen verwerken
- Kerndoel 16
Taalverandering
- Kerndoel 20
Functies van literatuur

- Kerndoel 5
Creatief taal gebruiken
 - Kerndoel 14
Taliige identiteit
- Doeltermen: experimenteren en verkennen.

- Kerndoel 4
Doelgericht spreken en schrijven
 - Kerndoel 10
Doelgericht gesprekken voeren
 - Kerndoel 12
Vorm en betekenis beschouwen
 - Kerndoel 13
Schriftelijke taalverzorging
 - Kerndoel 18
Verkennen van literaire genres
- Doeltermen
Tekststructuur, schriftconventies, tekstmaak, visuele vorm van tekst, taalverzorging, kijken naar teksten, visualisatie die past bij de tekststructuur, relatie tussen vorm en betekenis, beeldgebruik en visuele elementen.

Bron © **Eise Kooijman, 2024**

Prenger, J., Pleumeekers, J., Van Zanten, M., Schmidt, V., Teunis, B., Brand, M., & Bron, J. (september 2023). *Conceptkerndoelen Nederlands en rekenen en wiskunde*. SLO.

Kerdoel 4 gaat over de communicatieve functie van schrift, de rechter bol in het model. Kerndoel 4 bevat de vorm van schrifttekens, schrift en tekst, zoals beschreven in *Pak je pen en toetsenbord paragraaf 1.2 – Communicatieve functie*. In de hoofdstukken 6 t/m 10 leer je hoe je de niveaus van leesbaarheid aan leerlingen kunt leren.

Kerdoel 4 - Doelgericht spreken en schrijven

De leerling spreekt en schrijft afgestemd op doel, publiek en context.

Het gaat hierbij onder meer om:

- zowel inzetten als vergroten van kennis van de wereld, verteltechnieken, *tekstkenmerken en -structuren*, woordkeus, zinsbouw, taal- en *schriftconventies*, taalverzorging en *tekstopmaak*;
- *schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau met een leesbaar handschrift en typschrift*, en verstaanbaar spreken;
- *reviseren van teksten aan de hand van feedback*.

Kerdoel 6 gaat over de intern reflectieve functie van schrift, de linker bol in het model. Je kunt daarbij denken aan aantekeningen noteren of een tijdbalk maken bij geschiedenis. Voor die intern reflectieve functie heb je een geautomatiseerd schriftproces nodig (zowel bij handschrift als typschrift) zoals beschreven in *Pak je pen en toetsenbord paragraaf 1.2 – Intern reflectieve functie*. In de hoofdstukken 3 t/m 5 leer je hoe je het schriftproces aan leerlingen kunt leren en hoe je hen kunt laten oefenen om het te automatiseren.

Kerdoel 6 - Schrijven om te leren

De leerling schrijft om te komen tot kennisopbouw of begrip.

Het gaat hierbij onder meer om:

- *noteren* [VO: en samenvatten] van gelezen, bekeken of beluisterde informatie;
- *verwoorden, ordenen en structureren* van gedachten, verworven inzichten en kennis *in tekst of visuele vorm*;
- *uitbreiden van school- en vaktaal*;
- *schrijven op letter-, schrift- en tekstniveau met een leesbaar handschrift en typschrift*.

In de **kerndoelen 10, 12, 13** en **kerndoel 18** speelt leesbaarheid op tekstniveau een belangrijke rol. Dat is verwoord met verschillende begrippen: schriftconventies (10), de relatie tussen vorm en betekenis van taal (12), regels en procedures op tekstniveau: tekstconventies en tekstopmaak (13) en visuele elementen en beeldgebruik in diverse genres (18).

Dit is voor typschrift beschreven in hoofdstuk 10 van *Pak je pen en toetsenbord* en in de internettoepassing *VÉT die* je vindt in de linker menubalk van de website.

Voor handschrift is dit beschreven in de kopjes 'Passend vorm geven' (hoofdstuk 7 t/m 10) en in hoofdstuk 13 (zie website met leskaarten en werkbladen).

Kerdoel 10 - Doelgericht gesprekken voeren

De leerling voert gesprekken afgestemd op doel, gesprekspartner en context.

- constructief laten verlopen van on- en offline gesprekken met behulp van *schrift- en gespreksconventies*.

Kerdoel 12 - Vorm en betekenis beschouwen

De leerling beschouwt de *relatie tussen vorm en betekenis van taal*.

Kerdoel 13 - Schriftelijke taalverzorging

De leerling verzorgt het schriftelijk taalgebruik.

- *toepassen van regels en procedures* op woord-, zins- en tekstniveau: spelling, formulering, interpunctie, *tekstconventies en tekstopmaak*.

Kerdoel 18 - Verkennen van literaire genres

De leerling verkent genrekenmerken van literatuur.

- verkennen van *de rol van beeldgebruik in diverse genres*;
- herkennen van [VO: het effect van] figuurlijk taalgebruik, stijlfiguren, beeldspraak, rijm, ritme en *visuele elementen*.

In **kerndoel 5** en **kerndoel 14** speelt experimenteren een belangrijke rol om te onderzoeken en de eigen creativiteit naar boven te halen.

Voor schriftonderwijs gaat het om experimenteren met de visuele vorm van tekst en het eigen talige repertoire. In *Pak je pen en toetsenbord* vind je dit door het hele boek terug, bijvoorbeeld in experimenten met de criteria voor regelmaat (hoofdstuk 8), met de bladligging (hoofdstuk 9) en bij tekstopmaak (hoofdstuk 13).

Kerdoel 5 - Creatief taal gebruiken

De leerling gebruikt taal op een creatieve manier.

- *experimenteren* met klanken, woorden, zinnen, literaire genres, taalregels, taalconventies en *visuele vormen* [VO ook: en het bewust doorbreken hiervan];
- *verkennen van verschillende creatieve manieren* van spreken en *schrijven*;
- [VO] verkennen van *ontluikende kenmerken van de eigen stijl*.

Kerdoel 14 - Talige identiteit

De leerling verkent hoe je met taal uiting geeft aan je identiteiten.

- *experimenteren met het eigen talige repertoire* [PO: om zich bewust te worden van het effect / VO: met een beoogd effect], in relatie tot publiek, doel en context;
- *reflecteren op hoe je overkomt op anderen* op basis van [VO: bewuste] keuzes in je eigen talige repertoire;
- [VO] *herkennen van expressie van verschillende identiteiten* in gelezen, beluisterde of *bekeken teksten*;
- waarderen van het eigen talige repertoire.

In de **kerndoelen 1, 2, 8, 16** en **kerndoel 20** spelen een rijke taalomgeving en Taal in andere leergebieden de hoofdrol. Voor hun ontwikkeling hebben leerlingen een taalomgeving met diverse en rijke teksten van goede kwaliteit nodig. Dat geldt ook voor de visuele vorm van de teksten. Denk daarbij aan de karakteristieke tekstopmaak van een prentenboek waarin tekst en beeld met elkaar zijn verweven, aan een jeugdboek met een lettergrootte en een regellengte die zijn afgestemd op de leesvaardigheid van de leerling, of aan een leerboek waarin de informatie overzichtelijk is gerangschikt.

Ook handgeschreven teksten kunnen inspireren, zoals jouw bordaantekeningen, infographics, mindmaps, tijdbalken, lijstjes en verhalen. Door leerlingen met goede voorbeelden in aanraking te brengen en door ze te bespreken, leren leerlingen teksten te duiden aan hun uiterlijke structuur. Dat leert hen de vaktaal om hun eigen teksten bewust passend vorm te geven. Dat bevordert de vaardigheid en de durf om te schrijven. Zo draagt Schriftonderwijs bij aan het behalen van kerndoelen 1, 2, 8, 16 en 20.

Kerndoel 1 - Taal- en leesomgeving

De school zorgt voor een rijke taal- en leesomgeving voor alle leerlingen.

- stimuleren van de leesmotivatie en *de durf om te spreken en te schrijven*.

Kerndoel 2 - Taal in de leergebieden

De school stimuleert de taalontwikkeling van de leerling in de andere gebieden.

- gelegenheid bieden tot taalproductie in alle leergebieden: gesprekken voeren, *schrijven* en spreken;
- gelegenheid bieden tot het lezen, *bekijken* en beluisteren van *authentieke en uitdagende teksten* die passen bij het leergebied;
- aanbieden van activiteiten in betekenisvolle contexten waarin *vakspecifieke taalvaardigheden en school- en vaktaal verworven kunnen worden*;
- stimuleren van het inzetten van kennis over taal, teksten, *tekststructuur en taalverzorging* bij talige activiteiten in het leergebied.

Kerndoel 8 - Bronnen verwerken

De leerling verkent hoe je met taal uiting geeft aan je identiteiten.

- De leerling *verwerkt* informatie uit verschillende bronnen in een gesproken of *geschreven tekst*.

Kerndoel 16 - Taalverandering

De leerling verkent de verandering van het Nederlands onder invloed van tijd en maatschappelijke ontwikkelingen.

- [PO herkennen van / VO analyseren van] verschillen tussen taalgebruik van vroeger en nu in gesproken en *geschreven teksten*;
- [PO onderscheiden van / VO analyseren van] *veranderingen in vorm*, betekenis en gebruik.

Kerdoel 20 - Functies van literatuur

De leerling verkent welke functies literatuur heeft.

- lezen, luisteren en *bekijken van rijke en gevarieerde literaire teksten* in allerlei verschijningsvormen: mondeling, schriftelijk en multimediaal.

Kerdoel 9 noemt evalueren, reflecteren, omgaan met feedback en leerdoelen formuleren voor taalactiviteiten. Als onderdeel van schrijven geldt dit uiteraard ook voor Schriftonderwijs. In *Pak je pen en toetsenbord* en *Portfolio, pen en toetsenbord* evalueer je je werk aan de hand van kijkwijzers.

Voor leesbaarheid op tekstniveau is een rubric ontwikkeld: indicatoren voor je leeropbrengst. Je vindt deze op de website onder hoofdstuk 10 van *Pak je pen en toetsenbord*. Een rubric geeft je inzicht in wat er van je verwacht wordt en hoe je beoordeeld wordt. De rubric maakt ook je leerontwikkeling zichtbaar.

Kerdoel 9 - Reflecteren op taalactiviteiten

De leerling reflecteert op de uitvoering van een taalactiviteit.

- *evalueren* van het product van de taalactiviteit;
- *geven, ontvangen en verwerken van feedback*;
- *formuleren van leerdoelen en maken van keuzes voor toekomstige taalactiviteiten op basis van evaluatie en reflectie*.

Bron

Prenger, J., Pleumeekers, J., Van Zanten, M., Schmidt, V., Teunis, B., Brand, M., & Bron, J. (september 2023). *Conceptkerndoelen Nederlands en rekenen en wiskunde*. SLO.

10

Verdieping – Schriftonderwijs en Taal in samenhang

Else Kooijman

Bij het aanleren van de cijfers en letters en de criteria voor regelmaat, geef je Schriftonderwijs als vak op zichzelf. Maar, als je teksten vorm geeft, doe je dat altijd in samenhang met Nederlands. De Jong et al. (oktober 2019) definieerden: 'Schrijven verwijst naar stellen, waarbij leerlingen leren naar inhoud en vorm teksten te produceren met verschillende communicatieve doelen, als naar de daarvoor benodigde schrifthandeling (handschrift en typeschrift)'.

Bij Nederlands leer je letten op je spelling en interpuncties, leer je een formulering te kiezen en rekening te houden met de tekstconventies. Maar hoe je de tekst opmaakt, leer je bij schriftonderwijs (zie kerndoel 13 – schriftelijke taalverzorging). Dat omvat bijvoorbeeld de plaats van het tekstblok, de grootte van de marges, de vorm van de titel en schrijven in kolommen.

Leerlingen moeten daar niet alleen vaardig in worden. Een recht rijtje of een rechte kolom schrijven is niet voldoende. Leerlingen moeten ook na leren denken over wat bij hun doel, bij hun publiek en bij de context past. Ze moeten hun keuzes leren onderbouwen.

Om aan de kerndoelen te voldoen, moeten leerlingen leren om hun handgeschreven verhalen, gedichten en aantekeningen - en later ook hun getypte teksten - op te maken. En dat begint al in groep 3.

In hoofdstuk 13 heb ik verschillende facetten van 'Vorm en tekst – handschrift' zo uitgewerkt in leskaarten en werkbladen dat ze geïntegreerd met andere vakken kunnen worden aangeboden, vanaf het moment dat leerlingen hun eerste teksten schrijven in groep 3 tot en met het vo. De werkbladen bevatten oefenstof, de leskaart kan in combinatie met andere vakken gebruikt worden (zie www.pakjepen.nl, onderdeel 'Pak je pen > Hoofdstuk 13').

Telkens komen aan bod:

1. Belangrijke begrippen (vaktaal)
 2. Opbouw (wat leer je eerst, wat later?)
 3. Aanwijzingen (criteria lagere orde die je kunt afvinken met goed/fout)
 4. Criteria hogere orde (keuzes onderbouwen)
 5. Aan het werk (met concrete werkbladen)
 6. Genres (hoe je het geleerde toepast bij andere vakken m.b.v. de leskaarten)
- Hierbij zijn de door De Lint en Van Norden (2022) gekozen genres leidend: vertelling, verhaal, verslag, beschrijving, procedure, verklaring, oproep, beschouwing, betoog, respons. Aantekeningen zijn hieraan toegevoegd.

Docenten en studenten hebben toegang tot deze en andere informatie, waaronder de leskaarten en werkbladen, middels hun emailadres en wachtwoord.

Voor typeschrift ontwikkelde uitgeverij **Cantal** de internettoepassing *VÉT - Vorm en tekst*. Bent u gebruiker van *Pak je pen en toetsenbord* en/of *Portfolio, pen en toetsenbord*, dan heeft u toegang met uw email adres en wachtwoord.

Bronnen

De Lint, P. & Van Norden, S. (2022). *Wat een goede tekst! Gids voor schrijven in tien genres voor het basisonderwijs*. Boom.

In gesprek

De ontwikkeling m.b.t. 'Schriftonderwijs en Taal in samenhang' die Else Kooijman beschrijft leidt mogelijk tot een aanvullend hoofdstuk 13 in *Pak je pen en toetsenbord*. Op www.pakjepen.nl staat – bij het deel *Pak je pen en toetsenbord* - al nieuwe leerstof voor dit hoofdstuk. Wij stellen het zeer op prijs als u die leerstof onder de aandacht brengt van uw studenten.

Concreet vragen wij u graag en van harte feedback op deze vragen:

1. Begrijpen de studenten de bedoeling van de werkbladen?
2. Zijn de werkbladen gebruiksvriendelijk, d.w.z.: hanteerbaar in dagelijks gebruik
3. Kunnen zij de leskaart gebruiken bij een schrijfles voor Taal?
4. Wat zijn hun ervaringen daarmee?

Indien u de antwoorden met ons wilt delen, kunt u dat doen op info@cantal.nl. Uw feedback is van grote waarde bij het verder ontwikkelen van overige facetten.

De materialen en werkbladen

Op de website van *Pak je pen en toetsenbord* onder '13. Vorm en tekst - handschrift', vindt u een korte inleiding die duidelijk maakt hoe studenten hun leerlingen kunnen laten werken aan de vorm van hun teksten. Vijf paragrafen zijn al verder uitgewerkt:

- 13.1 - Lineaire tekst
- 13.2 - Alinea
- 13.3 - Marges
- 13.4 - Kolommen
- 13.8 - Titel en koppen

U heeft toegang tot de www.pakjepen.nl met uw email en wachtwoord. Op de volgende twee pagina's is een overzicht van de beschikbare leskaarten en werkbladen opgenomen.

ELFJE IN VORM

Beton
Stevig fundament
Het wordt gestort
Voor ons eerste huis
Solide

Herf
Bladeren dwamelen
Recht naar benede
Geel en oranje lofi
Herf

Kerst
Zilveren plak
Slingers en ballen
We versieren de
boom
Licht

Winter
Het wordt

PAK JE PEN Op dit blad rust auteursrecht. U kunt voor eigen gebruik een printen.

DE VORM BESCHRIJVEN EN SCHETSEN

AAN HET WERK

- Schets de vier teksten zoals het voorbeeld (eerste tekst)
- Beschrijf de teksten en gebruik daarbij vaktaal.

VAKTAAL

Ruimte

- Tekstblok
- Kantlijn
- Marge
- Regellengte
- Regel overlaan
- alineä / witrregel

Structuur

- Titels, koppen
- Formaat
- Kleur

Beeld

- Functioneel
- Illustratief
- Decoratief

PAK JE PEN
Op dit blad rust auteursrecht. U kunt voor eigen gebruik een printen.

LESKAART LINEAIRE TEKST

Belangrijke begrippen

- Leer leerlingen wat een zin is, wat een regel is en wat een tekstblok is.
- Laat zinnen in een korte tekst aanwijzen of tellen.
- Laat regels in een tekst aanwijzen en tellen.
- Leer hen wat een tekstblok is.

Standaard schriftbodem
...beperken je mogelijkheden, want op een gelinieerd wil begin je altijd links bovenaan.

Bevat zelf
...de grootte van het tekstblok door knippen en plakken met achter en lijn.

- Laat leerlingen hun verhaal schrijven op gelinieerd papier (print schriftregels).
- Laat de tekst uitknippen.
- Laat experimenteren met de bladindeling door met tekst te schuiven.
- Laat de voorleerscompositie vastplakken op (gekleurd) papier.

Reflexie:
Laat leerlingen van een afstandje kijken naar elkaars werk.

- Is er een duidelijk tekstblok te zien?
- Loopt de kantlijn rechte?

Vraag: waarom past jouw tekstblok het beste op die plek?

LESKAART ALINEA'S

Belangrijke begrippen

- Leer leerlingen wat een zin is, wat een regel is en wat een alinea is.
- Waar lopen zinnen?
- Laat blokalinä's in een korte tekst aanwijzen of tellen.
- Laat witrregels in een tekst aanwijzen en tellen.
- Waar lopen zinnen?
- Laat in lange teksten met inspirerende alinea's, bekijken hoeveel letters een alinea inspringt.
- Vertaal dit naar handschrift: bij de dikte van je pen of je pen inspringen.

Reflexie:
Laat leerlingen van een afstandje kijken naar elkaars werk.

- Zijn er duidelijk alinea's te zien?
- Bevint een nieuwe alinea telkens op een nieuwe regel?
- Bij blokalinä's: is de witrregel overal even hoog?
- Bij inspringende alinea's: springt elke alinea even ver in?

PAK JE PEN Op dit blad rust auteursrecht. U kunt voor eigen gebruik een printen.

TITEL EN KOPPEN

Begrippen en criteria

1. Bedenk een onderwerp waar je over kunt schrijven. Bedenk drie verschillende titels:
 - één woord
 - een paar woorden
 - een korte zin
2. Kies één van de titels. Probeer verschillende manieren uit om je titel te schrijven. Bijvoorbeeld:
 - Titel
 - Titel
 - Titel
 - Titel
 - T i t e l

PAK JE PEN Op dit blad rust auteursrecht. U kunt voor eigen gebruik een exemplaar printen.

MARGES

Begrippen en criteria

bovenmarge
kantlijn
linkermarge
ondermarge

1. Trek van elk begrip een pijl naar het plaatje.
2. Trek zelf een kantlijn op het blaadje hiernaast. Trek ook een kantlijn aan de rechter kant.
3. Waar let je op als je met rechte marges wilt schrijven? Noteer dat hier.

PAK JE PEN Op dit blad rust auteursrecht. U kunt voor eigen gebruik een exemplaar printen.

KOLOMMEN

Begrippen en criteria

1. Noteer de begrippen:
 - Kolom
 - Kolomwit
 - Symmetrische kolommen
 - Asymmetrische kolommen
2. Schets met potlood in elk 'A4'tje een andere manier om tekst (en beeld) in te delen in kolommen.
3. Waar let je op als je schrijft in rijjes of kolommen?

PAK JE PEN Op dit blad rust auteursrecht. U kunt voor eigen gebruik een exemplaar printen.

LESKAART MARGES

Belangrijke begrippen

- Leer leerlingen wat marges zijn.
- Laat marges in boeken aanwijzen en vergelijken, bijvoorbeeld leerboeken en jeugdboeken in je klas.
- Laat leerlingen de kantlijn(en) van hun schoolschrift of ringbandpapier aanwijzen.
- Laat leerlingen zelf een dunne kantlijn rechts trekken met potlood en liniaal.

Een strak tekstblok
Met rechte marges – rechte kantlijnen – wordt je tekstblok strak.

- Schrijven met kantlijnen: laat leerlingen op elke regel bij de kantlijn beginnen.
- Spring, waar de kantlijn van de vorige/volgende bladzijde doorschemert, naar de volgende regel.
- Rekenen/schrijven: laat leerlingen een vast aantal rijtjes (bijv. 3) van de kant beginnen.
- Schrijven zonder kantlijn: laat een vaste natuurlijke maat (bijv. 2 vingers) van de kant beginnen.
- Of laat een dunne kantlijn trekken met een scherp potlood en een liniaal!

Reflectie
Laat leerlingen van een afstandslijnen naar elkaar werk.

- Taalschrijven: begint elke nieuwe regel bij de kantlijn?
- Springt het eind van elke regel op tijd naar de volgende regel?
- Rekenen/schrijven: begint elke nieuwe regel evenveel rijtjes van de kant?

Waarom? Waarom?

PAK JE PEN Op dit blad rust auteursrecht. U kunt voor eigen gebruik een exemplaar printen.

LESKAART KOLOMMEN

Belangrijke begrippen

- Leer leerlingen wat kolommen zijn en wat kolomwit is.
- Herhaal het begrip 'regelrijge' in verband met kolombreedte.
- Leer hen het begrip 'symmetrisch' (spiegelbaar).
- Leer hen het begrip 'asymmetrisch' (ongelijk / niet spiegelbaar).

Criteria / reflectie

- De linker kant van elke rij /
- Woorden, tekst en somme
- Zonder kantlijn is er een de
- Er is duidelijk kolomwit te
- Bij meer dan twee kolom
- Symmetrische kolommen d
- De breedte van asymmetri

Vraag: waarom heb je gekozen voor
Vraag: hoe past jouw opzet bij je do

PAK JE PEN Op dit blad rust auteursrecht. U kunt voor eigen gebruik een exemplaar printen.

LESKAART TITEL EN KOPPEN

Belangrijke begrippen

- Leer leerlingen wat een titel is en wat een kop.
- Leer hen het begrip 'koppenstructuur'.
- op de tekst rustend / zwevend / links lijnen / ingrijpen / centrereren.

Criteria / reflectie

- De titel staat boven de tekst.
- De titel (en ook koppen) begint met een hoofdletter en krijgt geen punt.
- De titel is onderscheidend opgevoerd door één of meer factoren: ruimte, kleur, gewicht, formaat, lettertype.
- De titel is het zwaarste element van de tekst.
- De koppen zijn zwaarder dan de tekst maar lichter dan de titel.

Vraag: kan je van een afstandslijnen wat de titel is
Vraag: waarom heb je gekozen om de titel zo op te maken?
Vraag: hoe past jouw titel bij je doel, je publiek en de context?

PAK JE PEN Op dit blad rust auteursrecht. U kunt voor eigen gebruik een exemplaar printen.

Aanschafinformatie: boekenlijstgegevens 2024*

- *Pak je pen en toetsenbord*
Auteur: Else Kooijman
ISBN: 978 94 90681 333
Prijs: € 31,00
Prijs per 1 juli 2024: € 32,00
Pak je pen is een full colour, gebonden boek.
- *Portfolio, pen en toetsenbord*
Auteur: Else Kooijman
ISBN: 978 94 90681 401
Prijs: € 31,00
Prijs per 1 juli 2024: € 32,00
Portfolio is losbladig met een 4-gats boring.
Het boek is full colour en wordt geseald verzonden.
- *Website www.pak.je.pen.nl*
De website is een wezenlijk en integraal onderdeel van de methodieken. Een licentiecode in het boek *Pak je pen* en/of *Portfolio* geeft toegang tot het deel van de website dat behoort bij de betreffende titel.
- *Internet toepassing www.vormentekst.nl*
Licentiehouders van *Pak je pen* en/of *Portfolio* krijgen gratis toegang tot de internet toepassing *Vorm en Tekst*, kortweg *VÉT*. *VÉT* is een gids voor de opmaak en lay-out van tekst en beeld. In *Pak je pen* en in *Portfolio* zijn opdrachten met *VÉT* opgenomen.
Voor nadere inhoudelijke informatie: www.cantal.nl.

*De vorige versies van *Pak je pen* (ISBN eindigend op 050) en *Portfolio* (ISBN eindigend op 012) zijn alleen op verzoek leverbaar.

PAK JE PEN
en toetsenbord

PORTFOLIO
pen en toetsenbord

*Blijvend
in ontwikkeling*

Het Schriftbulletin nr.3